

Gdańsk, 30 kwietnia – 2 maja 2020 r.

prof. dr hab. Marek Wilczyński
Ośrodek Studiów Amerykańskich
Uniwersytet Warszawski

Ocena dorobku naukowego dr Agnieszki Pantuchowicz

Pani dr Agnieszka Pantuchowicz przedstawiła jako osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym cykl artykułów pt. „Pisanie kobiece w świetle współczesnych teorii krytycznych i przekładoznawczych”. Obejmuje on 15 tekstów w języku angielskim (11) i polskim (4), opublikowanych w latach 2001-2018 w tomach zbiorowych bądź czasopismach zagranicznych i polskich. Ponadto w uzupełnieniu cyklu *Habilitantka* przedłożyła 10 artykułów naukowych o zróżnicowanej tematyce: 6 w języku polskim i cztery w języku angielskim, ogłoszonych w tym samym okresie.

1. Ocena osiągnięcia naukowego. Tytuł cyklu implikuje założenie spójności i przyznać trzeba, że zostaje ono spełnione, chociaż spośród trzech kluczowych postaci francuskiej teorii feministycznej doby poststrukturalnej – Cixous, Irigaray, Kristeva – literalne i osobno pojawia się w nim druga z wymienionych zamiast pierwszej, zapowiedzianej wszak z góry terminem *écriture féminine*. Artykuł pt. „Luce Irigaray’s Pre-positions: Non-Operational Dialectics in Exile” ma wśród wszystkich tekstów dr Pantuchowicz, prócz najnowszego: „Bloodless Academicians and the Power of Translation Studies”, najbardziej – czysto – teoretyczny charakter, zatem można by oczekiwać, iż przynajmniej w stosunku do niektórych pozostałych odegra rolę metadyskursywną, co zresztą w pewnym sensie ma miejsce, jakkolwiek rola ta nie jest oczywista, do czego jeszcze powrócę. *Studia* skupione na analizie języka poetycznego autorek lub lekturze ich pojedynczych utworów prozą w pełni potwierdzają trafność pierwszej części zbiorczego tytułu, a co za tym idzie podkreślenia godną ciągłość zainteresowań badawczych *Habilitantki*. Na liście nazwisk znajdujemy Safonę, Marię Pawlikowską-Jasnorzewską, Urszulę Koziół (poza cyklem również Halinę Poświatowską i Wisławę Szymborską), Jeanette Winterson, Olgę Tokarczuk, Sarah Waters, Virginię Woolf i Sylwii Plath. Szczególne miejsce zajmuje na niej Koziół – to jej twórczości dr Pantuchowicz poświęciła najobszerniejszy ze składających się na osiągnięcie naukowe tekstów; liczący 35 stron rekonensans, który wszechstronnie traktuje o „doświadczeniu kobiecości” w liryce wrocławskiej poetki. Widać w nim wyraźnie dążenie do auto-zdefiniowania postawy badaczki w terminach

krytyki feministycznej z odniesieniem do płci kulturowej jako konstruktu zakorzenionego w różnych wymiarach kobiecości: od dających się zawłaszczyć i odwrócić na „lewą”, subwersywną stronę stereotypów, schematów pojęciowych i mitów poprzez świadomość i nieświadomość ciała aż po właściwości dykcji wymagające użycia dość tradycyjnych narzędzi filologii. Między tymi określającymi pole literaturoznawczej refleksji kategoriami Habilitantka porusza się nader kompetentnie, ze swobodą obdarzonej wyobraźnią czytelniczki, która korzysta ze swego metodologicznego ryzsztunku zasadnie, bez zbędnej ostentacji. Pozwolę sobie w tym miejscu zauważyć, że jej próba posłużenia się tyleż skomplikowaną, co skrajnie subiektywną aparaturą interpretacyjną zaproponowaną przez Harolda Blooma w książce *Lęk przed wpływem* i paru innych powiodła się znakomicie, a zdarza się to w literaturoznawczej praktyce niezmiernie rzadko. Kozioł jako spadkobierczyni Safony, w rozumieniu amerykańskiego teoretyka procesu historycznoliterackiego „poetki silnej”, podjęła zdaniem dr Pantuchowicz twórczy dialog z autorytetem antycznej poprzedniczki, wyczerpujący znamiona relacji „uzupełnienia i antytezy”, nazwanej metaforycznie *tessera*, co jak wiadomo po łacinie oznacza pojedynczy drobny element kamiennej mozaiki lub nawierzchni. Kończący artykuł cytując z klasycznego już tekstu Irigaray „Ciało-w-ciało z matką” pozwala stwierdzić, że Autorka zdołała połączyć w przyjętej perspektywie analizę na poziomie organizacji językowej wiersza z idiomem wywiedzionym z kobiecej więzi międzypokoleniowej i cielesności.

Obecność poetek polskich XX wieku w sześciu artykułach, zarówno zamieszczonych w cyklu, jak i zawartych w jego suplementach, zapowiada być może monografię poświęconą odmianom *écriture féminine* we współczesnej, modernistycznej w sensie anglo-amerykańskim, liryce polskiej. Gdyby dr Pantuchowicz zdecydowała się ją napisać, wykorzystując przymiarki już istniejące, mogłaby powstać interesująca całość otwarta na relacje z poezją amerykańską i być może także brytyjską, na co wskazują próby szukania powiązań, choćby negatywnych, łączących Poświatowską z Plath. Ogłoszony w roku 2018 w prestiżowym *European Journal for American Studies* artykuł (szkoda, że nie zmieścił się on w formalnych ramach „osiągnięcia”), w którym Habilitantka porównuje zaświadczony w poezji i powieści *Szklany klosz* bolesny, ambiwalentny związek Plath z rodziną i krajem z dystansem, jaki zachowała względem USA przebywająca tam na studiach i leczeniu Poświatowska, zachęca w moim przekonaniu do dalszych tego rodzaju dociekań, wychylonych np. w kierunku poezji Anne Sexton i Adrienne Rich.

Cykl stanowiący osiągnięcie naukowe dr Pantuchowicz otwiera opublikowany w roku 2001 w wiedeńskiej serii pod auspicjami Osterreichische Gesellschaft für Semiotik artykuł o przestrzeni miłości w eseistyce Jeanette Winterson, w którym na marginesie lektury esejów

angielskiej pisarki o sztuce znaleźć można uwagi ważne dla myślenia Habilitantki o literaturze i kulturze *tout court* we współczesnej perspektywie teorii i krytyki feministycznej. Z jednej strony myślenie to niejako siłą rzeczy musi obracać się wokół tożsamości, z drugiej jednak tożsamość podmiotu kobiecego budowana jest za pomocą i przy pełnej świadomości konstytuujących ją zróżnicowań. W konkluzji swego wywodu Autorka pisze: „One’s self is never singular, because from the perspective of the territory, exteriority of the Other against which it locates itself is unthinkable.” (904) Zdanie to sparafrazować można zapewne tak: Inny dany jest zawsze jako inny właśnie, niemniej jego zewnętrżność względem podmiotu nigdy nie jest zupełna, ponieważ dzieli z nim różnie pojmowane wspólne terytorium. Na tym gruncie, jeśli wolno tu użyć rzeczownika sugerującego stałość, lokuje się zaproponowana przez dr Pantuchowicz lektura eseju Virginii Woolf pt. „Street Haunting: A London Adventure” (w tłumaczeniu Magdy Heydel “Ulicami Londynu: Przygoda”) w znaczącej opozycji do Benjaminowskiego *flâneura* (notabene, Habilitantka jako krytyczka przekładu mogłaby ubolewać na usuniętym z polskiej wersji tekstu czasownikiem „to haunt” – „nawiedzać”, bez którego jej odczytanie straciłoby sens). Podobnie dzieje się w przypadku dwóch artykułów poświęconych prozie Tokarczuk: „Disposable Universals” (2008) i „Olgi Tokarczuk zaufanie do cudzysłowu jako strategia pisarska w *Biegunach*” (2009). W pierwszym z nich mowa jest o zamówionej przez edynburskie wydawnictwo Cannongate Books powieści pt. *Ana In w grobowcach świata*, która weszła do rewizjonistycznej w stosunku do dawnych mitów serii *The Myth*. Pisarka „przepisała” w niej sumeryjską opowieść o wyprawie w podziemne zaświaty, zarazem nawiązując do niej i przeciwstawiając jej swoją własną, fantastycznie zurbanizowaną wersję, a więc ponownie wprowadzając w ruch wydobytą na jaw przez dr Pantuchowicz grę tożsamości i różnicy. Z kolei w artykule o *Biegunach* nacisk pada na użycie kulturowo nacechowanego cytatu z rzeczywistości i cudzysłowu, który pozwala zarazem na włączenie Innego, Obcego w tekst kontrolowany przez jego autorkę i zaznaczenie jego nie dającej się zredukować bez popadania w fałsz odrębności. Rzec można, iż w dość podobny sposób postępuje również Badaczka: interpretacja jako gest kontroli nad jej przedmiotem jednocześnie pozwala zmanifestować wpisany weń szacunek dla różnorodności miejsc, współistniejących i wpływających na siebie wzajemnie języków, a także życiowych itinerariów stworzonych przez Tokarczuk postaci.

Skoro mowa o różnicach między językami, przejść wypada do translologicznej części dorobku Habilitantki, na którą składa się 7 tekstów włączonych do osiągnięcia naukowego i jeden, który znalazł się poza nim. Łączy je wrażliwość Autorki na znaczenie decyzji translatorskich w odniesieniu do płci kulturowej, a zwłaszcza zakorzenionych w kulturze stereotypów i ich wpływu na kształt przekładów dzieł literackich. Częstokroć podstawą do nachylo-

nych w tę stronę analiz stają się właściwości gramatyczne angielszczyzny i polszczyzny, w szczególności systemy zaimków osobowych i powiązanych z nimi form czasownikowych narzucających w czasie przeszłym konieczność wyróżnienia rodzaju. Inspiracją do nich są propozycje badaczy z kręgu *Translation Studies*, m. in. Lawrence'a Venutiego, redaktora ważnego tomu zbiorowego dokumentującego rozwój tej dziedziny, Loïuse von Flotow i Sher-ry Simon, przedstawicielki nurtu feministycznego. I tak, czytając uważnie „nibyprzekłady” *Piotrusia Pana (Peter Pan)* Jamesa Matthew Barriego, dokonane kolejno przez Macieja Słomczyńskiego i Michała Rusinka, dr Pantuchowicz ujawnia przypadki rodzajowego (w sensie gramatycznym) sprzeniewierzenia się pierwszego z nich oryginałowi, czego drugiemu udaje się unikać, oraz stracone przez obydwu szanse na zachowanie w wersji polskiej pewnych detali oryginału, którym niekiedy zdarza się przesądzać o statusie ontologicznym fikcyjnej rzeczywistości. Z kolei artykuł pt. „In the Furrows of Translation”, zogniskowany źródłowo na polskich przekładach powieści Winterson *Written on the Body (Pisane na ciele)* i dwóch powieści Waters: *Night Watch (Pod osłoną nocy)* i *Affinity (Niebanalna więź)*, dał asumpt do wysnucia pewnych wniosków natury ogólniejszej. Wychodząc od popelnionych przez tłumaczki znaczących przeinaczeń (*Night Watch* to tytuł słynnego obrazu Rembrandta, po polsku nazwanego *Straż nocna*), Habilitantka przeprowadziła erudycyjną krytykę reprezentowanego przez nie *implicite* „uniwersalistycznego humanizmu”, ignorującego zazwyczaj problemy, jakie wynikają chociażby z tożsamości płciowej mówiących postaci. Inną udaną próbą krytyki przekładu jest krótki, niemal recenzyjny szkic o usterkach angielskich tłumaczeń wierszy Szymborskiej zamieszczonych w wydanej w Wielkiej Brytanii cennej skądinąd antologii pt. *Ariadne's Thread. Polish Women Poets* pod redakcją Susan Bassnett i Piotra Kuhlczaka. Podobnie recenzyjny charakter ma artykuł pt. „O androcentrycznej ‘normalizacji’ przekładu”, gdzie przedmiotem krytycznych uwag stały się tłumaczenia tekstów zawartych w pierwszej polskiej prezentacji *Translation Studies* opublikowanej w roku 2009. Dwa ostatnie ogłoszone przez dr Pantuchowicz artykuły z lat 2017 i 2018 przynoszą natomiast podsumowania dotyczące podejścia do przekładu nadal dominującego w Polsce – „On Gender Silencing in Translation: A Case Study in Poland” – oraz utopijnego założenia o możliwości przekładu „pewnego”, w pełni adekwatnego względem oryginału: „Bloodless Academicians and the Power of Translation Studies”. Zwłaszcza w tym ostatnim refleksja translologiczna angażuje, jak we wspomnianym już tekście o Irigaray, rozległe zaplecze teoretyczne od Waltera Benjaminia („Zadanie tłumacza”, „O języku w ogóle i o języku człowieka”) po Jacquesa Derride.

Wśród 15 publikacji stanowiących omawiane osiągnięcie jedna tylko znalazła się w jego ramach chyba niepotrzebnie. Mam na myśli ogłoszony w roku 2016 polemiczny artykuł pt. "Some Remarks on Translating *Gender Trouble* and on Polish Foreign to Poles". Adresatem polemiki jest dr hab. Marek Rosiak, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Łódzkiego, który w niewybredny, nie mający zbyt wiele wspólnego z debatą akademicką sposób zaatakował na łamach poważnego czasopisma filozoficznego *Lectiones & Acroases Philosophicae* polski przekład książki Judith Butler oraz poglądy autorki i osobę tłumaczki. Atak ten, oględnie mówiąc, nie przynosi Panu Profesorowi chluby i nie zasługuje według mnie na rozbudowaną, merytoryczną reakcję wychodzącą poza symboliczne wzruszenie ramionami. Rozumiem motywację Pani Doktor, domagającej się w imieniu pewnej uznanej społeczności naukowej elementarnego szacunku dla jej poglądów, wydaje mi się jednak, że Marek Rosiak dostał w tym przypadku niepotrzebnego i niezасłużonego wyróżnienia.

2. Pozostały dorobek naukowy. Niektóre spośród ośmiu artykułów wymienionych w wykazie innych prac naukowych opublikowanych przez Habilitantkę po uzyskaniu stopnia doktora zostały już omówione bądź przynajmniej aprobatywnie wskazane powyżej. Są to studia dotyczące współczesnej polskiej poezji kobiecej oraz relacji między twórczością Sylvii Plath a zapisem amerykańskich doświadczeń Haliny Poświatowskiej. Chciałbym jeszcze tylko wspomnieć o trzech tekstach, które nie mieszczą się w głównych obszarach zainteresowania dr Pantuchowicz, a mianowicie napisanym po angielsku, a więc skierowanym do odbiorcy zagranicznego, szkicu na temat narodzin „narodowości śląskiej” („Miscarriage or the Birth of a New Nation: Silesian Nationalism and Gender”), studium o „potwornej kobiecości” w *Raju utraconym* Milтона i artykule pt. „'Metafora zamrożona w czasie'. O ciszy nad sztetłami”, poświęconym wizerunkowi nieistniejących już dziś żydowskich miasteczek, zachowanym w prozie autorów, którzy je zapamiętali, lub wytworzonym w badaniach współczesnych historyków płci obojga zajmujących się tym tematem. O ile rozważania na marginesach eposu Milтона, umieszczone w kontekście Lacanowskiej psychoanalizy kontestowanej przez myślicielki feministyczne przynależą do literaturoznawstwa, o tyle pozostałe dwa teksty wykraczają ku wymiarom kultury nie pojawiającym się w innych pracach Habilitantki, dowodząc jej możliwości i kompetencji czekających jeszcze być może na szersze wykorzystanie. Innymi słowy, feministyczna, demaskująca analiza dyskursu „narodowości śląskiej” i glosa o pamięci sztetla sygnalizują pewien zwrot w kierunku kulturoznawstwa, na razie przynajmniej bez kontynuacji.

Oprócz publikacji autorskich w dorobku dr Pantuchowicz na uwagę zasługuje również istotna aktywność edytorska, która zaowocowała pięcioma współredagowanymi tomami zbiorów

rowymi oraz dwoma monograficznymi numerami czasopism, w tym w roku 2018 numerem *European Journal of American Studies*, opracowanym wraz z Piotrem Skurowskim. Ponadto po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka ogłosiła drukiem 18 prac naukowych pominiętych zarówno w konstrukcji spójnego osiągnięcia naukowego, jak i w spisie artykułów, które uka-zały się równolegle. W przedłożonej dokumentacji znalazła się również lista 37 wystąpień na konferencjach naukowych w kraju i za granicą; w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Francji, Hiszpanii, Belgii, Austrii, Danii i Omanie. Do jej udokumentowanych osiągnięć organizacyjnych należy organizacja bądź współorganizacja sześciu konferencji kra-jowych, w tym pięciu na Uniwersytecie SWPS w Warszawie.

3. Konkluzja. Obszerny dorobek dr Pantuchowicz wyrasta w bogatego, wielostronnie rozbudowanego warsztatu naukowego, który obejmuje literaturoznawstwo polonistyczne i anglistyczne, komparatystykę, filozofię, językoznawstwo, translatologię i *cultural studies*. Na jej wyrazistą badawczą tożsamość składa się przede wszystkim teoria płci kulturowej, krytyka feministyczna, a także, *last but not least*, dziedzictwo dekonstrukcji Jacquesa Derridy, wi-doczne w umiejętności wnikliwej lektury wyczulonej na mnożące się w tekście i wokół niego znaczące różnice. Jest też Habilitantka świadoma społecznej oraz politycznej wagi sztuki kry-tycznego czytania dyskursów kultury, dalekich przecież od neutralności. Zaświadczone kom-petencje przekładoznawcze pozwalają jej przy tym na praktyczną analizę procesów transferu kulturowego.

Jestem przekonany, że jako samodzielny pracownik naukowy kształcący i kształtujący intelektualnie doktorantki i doktorantów dr Pantuchowicz będzie oddziaływać inspirująco, otwierając im różnorakie perspektywy badawcze bez jednoczesnego narzucania ograniczają-cej ortodoksji. Jej publikacje, zawsze skłaniające do współmyślenia, niekiedy polemiki, która jest wszakże miarą wartości aktywności naukowej, reprezentują wysoki poziom, czego dowo-dem jest m. in. uznanie międzynarodowej społeczności akademickiej wyrażone akceptacją przez wydawnictwa brytyjskie, niemieckie i austriackie.

Nie mam wątpliwości, że dr Agnieszka Pantuchowicz w pełni zasługuje na stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych i niniejszym wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

